

radio bih, srećan, u svojoj sobi

(razgovor s davidom albaharijem)

DAVID ALBAHARI rođen je 1948. godine. Objavio je sledeće knjige proze: *Porodično vreme*, Matica srpska, Novi Sad, 1973; *Obične priče*, ICS, Beograd, 1978; *Sudija Dimitrijević*, Matica srpska, Novi Sad, 1978; *Opis smrti*, Rad, Beograd, 1982 (Andrićeva nagrada); *Fras u šupi*, Rad, Beograd, 1984; *Jednostavnost*, Rad, Beograd, 1988; *Cink*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.

Knjige su mu prevedene na hebrejski, slovački, poljski, italijanski, mađarski, albanski i esperanto. Živi u Zemunu.

»Kada bih nekim čudom mogao da počnem iz početka definitivno bih se odlučio za anonimnost«, rekao si jednom prilikom [Quorum, 6/7, 1987, str. 7]. Zašto, ako se podrazumeva da se Tvoj odnos prema pisanju ne bi time promenio?

Da, odnos prema pisanju se sigurno ne bi promenio, ali bih se oslobodio strahotnog tereta »pisca kao javne ličnosti«. Prisustvo u javnosti se lako pretvara u strast (kojoj, uzgred, uopšte ne uspevam da odolim), a strast je izopačavanje vrline. Pitanje je u stvari, u tome da li je pisanje privatna ili javna stvar, da li pripada samo autoru ili celom društvu? Da li si pisac samo kada sediš za svojim radnim stolom, u času zapisivanja ili naleta inspiracije, ili si pisac i u dnevnoj sobi, kuhinji, kafani ili knjižari? Uglavnom pripadamo drugom delu tih pitanja; malo je autora koji mogu potvrdno da odgovore na njihov prvi deo: »Tomas Pinčon je svakako najpoznatiji primer. Ali kada bi svaki pisac tako postupio, onda bi u javnom životu mogao doista da učestvuje bez ikakvih predrasuda — drugih o sebi i svojih o sebi u očima drugih. Naš prethodni društveni sistem, kao i svi prethodni istočnoevropski sistemi, načinio je od pisca izuzetno opasnu zverku, ali bez obzira što se sistem koliko-toliko promenio, naši pisci i dalje vole tu ulogu. Kada se igra ta uloga, pisanje pre ili posle postaje ogledalo neke ideologije, a onda je sasvim svesjedno koju ideologiju izražava: ideološka literatura je pamflet, ništa više. I ja sam, sigurno, negde u tome. Stoga, kada bih nekim čudom mogao da počnem iz početka, ne bih nikada ušao ni u jednu redakciju, ne bih upoznao ni jednog pisca, ne bih odlazio na književne večeri. Radio bih, srećan, u svojoj sobi, a mimo toga spokojno bih mogao da budem ono što jesam: ljubitelj rokenrola, sapunskih opera, kolača i lirske poezije.

»Majstorstvom jednostavnosti, ove priče kazuju nešto drugo, što se služi, podrazumeva, paralelno postoji iza jednostavnih stanja, događaja, situacija, gde su u sredistu Ona i On«, zapisano je na koricama knjige *Jednostavnost*. U knjizi se pojavljuju i Miloš Komadina, Svetislav Basara, Predrag Marković, Mihajlo Pantić. I ne samo ove ličnosti, te bi prethodnom citatu mogli da dodamo i Oni. Pa kako sa svima njima da se postigne jednostavnost, sažetost i tišina ka čemu teži Tvoja proza?

Iz ovog pitanja moglo bi da se zaključi da je jednostnost ili samoća preduslov za jednostavnost i tišinu, a čovek može najlepše da čuti upravo u mnoštvu. Naravno, to je samo deo odgovora, kao što je tekst sa korica *Jednostavnosti* verovatno deo nečije recenzije. Samim tim što je deo, kao i time što je recenzija: dakle tuđe viđenje zapisanog sveta, daleko je od istine. A ja težim, istina, stvarima koje si navela jer smatram da je pisanje uvek neuspeh. Pa onda, ako je već neuspeh, onda neka bude što jednostavnije, sažetije i nemije, neka se što pre pretvori u tačku. Svet je dekor, samo to, privid nad prividima, pa su tako i ličnosti koje se — pod navodno stvarnim imenima — pojavljuju u mojim pričama samo prividi koji potvrđuju stvarnost pravog privida. Za neke ljude, možda i za mene, najzamršeniji lavirint je navodna prava linija koja spaja dve fiksirane tačke.

Skoro da se iste osobe spominju i u knjizi *Fras u šupi*. Da li bi se, uslovno rečeno, moglo reći da oni Tvoji književni prijatelji, da im daješ prednost nad ostalima?

Možemo tako da kažemo, i to bez ikakvih uslova. Naravno, književni i stvarni prijatelji

su dva različita soja, a u drugoj kategoriji mojih prijatelja gotovo uopšte nema pisaca. To je i razumljivo, jer je za pravo prijateljstvo potrebna zajednička avantura, zajedničko osvajanje ili savladavanje nekog segmenta sveta, a posle mladalačkih dana retko kome to pada na pamet. Pisci ništa ne osvajaju zajedno; pisanje je samotni čin i ne trpi tuđe prisustvo; čitanje, s druge strane, nije avantura; sve u svemu, kada se nađu zajedno, pisci podešavaju na alapače na pijaci: ogovaraju, kleveću, izriču zavist ili ljubomoru, mrze i preziru. Pisce, stoga, treba voleti samo kao nevidljive tvorce gradova od reči, ili se pak družiti sa onima koji dele zajedničke neknjiževne strasti: lov, ribolov, alkohol, droge, rokenrol, kikiriki.

Velimir Visković je zapisao (Danas, 7. maj 1985) da si bliži Kišu nego svojim vršnjacima. Pri tome je istakao Tvoj uticaj na čitavu generaciju mladih pisaca, i slobožno Te nazvao njihovim liderom.

Svaki kritičar podešava književnu istoriju prema zahtevima svoje kritičarske poetike, i pisac nema šta tu da traži. Sigurno je da se ne osećam liderom, kao što je sigurno da ne osećam bliskost prema Kišu (odnosno, prema njegovoj poslednjoj fazi koja ga je načinila vidljivim u očima javnosti). Tačno je, međutim, da sam — zajedno s još nekolicinom proznih pisaca sličnih godina (Miodrag Vuković, Žarko Radaković, V. K. Čurguz) — bio izvan kruga interesovanja kritičara naše generacije, koji su sedamdesetih godina bdeli jedino nad tzv. »stvarnosnom prozom«. Mene je, na izvestan način, otkrila i prihvatila (i počela da tumači) mlada generacija kritičara, izuzetno dobro obrazovana i opremljena za svoje zadržatke, koja je na književnu scenu stupila pre nego što se na njoj pojavila književna generacija istog uzrasta. Pod uticajem kritičara, dakle, ta mlada generacija pisaca zainteresovala se za moje delo, a potom ga, sasvim prirodno, napustila, kao što su me, sasvim prirodno, uglavnom napustili i ti kritičari. Tako sam se ponovo našao u divnom vakumu generacijskog i kritičarskog nepripadanja, što je najbolji osećaj koji pisac može da poželi (ukoliko je već pristao da bude u svetu kao pisac).

Zanimljivo je da u Sudiji Dimitrijeviću ostavljaš mnoge situacije nerešene, kao na primer, da li se Andrija (sudijin sin) drogira, izaziva znatizelju o Andrijinom snu (kada je sanjao majku), itd. A koliko se sećam, za Sudiju Dimitrijevića si jednom rekao da je to Tvoje najbolje delo. Da li pri tome misliš na vreme dok si ga pisao, ili na njegovu konačnost? Ako bi znao da su Tvoji čitaoci radoznali; da li bi nastavio priču o sudiji Dimitrijeviću, da li bi napisao priču o Andrijinom snu? O tome šta se dalje sa njima događalo?

Kada sada, vođen Tvojim pitanjem, razmislim o vrednosti te knjige, najpre pomišljam na ushićenje, na čari otkrivanja, na dubinu uvida koje sam sticao tokom rada na njoj. Sa njom je iz mene iščilela nevinost stvaranja; posle nje, pisanju sam pristupao na profesionalan način, znajući da pišem zato što pišem a ne zbog nekog mističkog dodira inspiracije. Bilo kako bilo, ne zanima me radoznalost čitalaca — sam sam dovoljno radoznao da doznam šta se zbilo sa sudijom i njegovim sinom (nešto manje me zanima sudbina žene-majke), i verujem da ću u naredne dve-tri godine napisati »nastavak«. I kao što mi je uzor za pisanje knjige o sudiji Dimitrijeviću bio Apdajkov junak Zeka Armstrong, uzor za nastavak nalazim u četiri Apdajkova produžetka »sage« o tom običnom Amerikancu. Neki od odgovora na pitanja koja postavljaju sigurno će se pojaviti u novoj epizodi o samotnom sudiji, ali je isto tako izvesno da će taj deo postaviti neka nova pitanja. Uostalom, neki ljudi umeju da postavljaju pitanja a drugi znaju da daju odgovore — možda ja spadam u prvu grupu.

»Ti si patološki zaljubljen u mene«, zapisao si u Sudiji Dimitrijeviću (str. 168) a reči sinovljeve upućene su ocu/sudiji. Taj odnos oca i sina pojavljuje se i u drugim Tvojim knjigama, te kao da je to ispisivanje jednog teksta. (Uzgred, sada si i Ti otac). Vesna Parun je rekla, otprilike, ovako: da će svoj najveći uspeh u književnosti postići ako uspe da se oslobodi pisanja. Otac = sin, nastavak; prva knjiga = produžetak?

Tačno, odnos oca i sina zauzima ponajviše prostora u mojoj prozi, ali valja uočiti i sledeće: dok *Porodično vreme* gotovo u beskraj (što će reći: u istoriju) širi broj porodičnih, rođakih odnosa, u *Sudiji Dimitrijeviću* on se smanjuje na broj tri, u *Jednostavnosti* i *Cinku* svodi se na broj dva, a u *Kratkoj knjizi* junak je sasvim sam. Pisanje, dakle, nije ravno životu, jer se moja stvarna praksa, kao što primećuješ, sada uvećava: ima nas troje, uskoro će nas biti četvoro, mogućnosti su beskrajne. S druge strane, strašno je to što u životu moraš da igraš sve te uloge: da budeš prvo sin ili kćerka, pa brat, potom otac ili majka, ujak ili stric, svekar, tašta, baba, deda, pa toliko uloga ne odigra ni jedan glumac. I sve vreme se pitaš da li je dobro to što činiš, da li je tvoj otac u tebe doista usadio nešto dobro, i da li ti u svoga sina usaduje nešto dobro, ili samo postavljaš — tačni je rečeno: kriješ — bombu, nagaznu minu na koju će njegova duša jednom stati. Kao što tvoja može, možda, da nagazi svoju minu, u najmanje očekivanom trenutku, i da izmeni ceo tvoj svet, ne samo budućnost (ako je još bude bilo) već i celu prošlost. Vidiš, mislim da na ovom svetu postoji samo jedno pitanje koje čovek sebi može da postavi: da li sam dobar? Odgovor već svi znamo: nisi. Samo glupaci veruju da taj odgovor može da bude potvrđan. Međutim, mogući smisao života leži u tome da taj negativni odgovor bude što manji, što tanji, što omedeniji. Trudim se da mi pisanje u tome pomaže, a onog časa kada bih uvideo da pisanje

ne može tome više da doprinese, odmah bih ga napustio.

U vezi sa prethodnim pitanjem mogu citirati i Milisava Slavka Pešića koji je za Sudiju Dimitrijevića rekao da ima dosta autobiografskog (stvaranje, 5, 1979). Da li bi se ti složio sa tim zaključkom?

Da. Ne. U stvari, ne. M. S. Pešić je autobiografsko nalazio u tome što sudija Dimitrijević živi, kao i ja, na Karadordevom trgu u Zemunu, pominje ličnosti koje i ja poznajem, itd. A za mene, u to vreme (knjiga je objavljena 1978. godine, a nastajala je negde 1974—77), to o čemu sam pisao bilo je čista fantastika: pisao sam o čoveku koji ima možda pedesetak godina, a meni je bilo gotovo upola manje. Sigurno sam u taj lik unosio delove sebe, ali šta sam drugo mogao da uradim, koliko sam tada doista znao o ovom zanatu kojim se bavim? Ne, knjiga nije autobiografska, jer bi to značilo da je proročka, a ja ne želim da mi se porodica raspadne, da me sin ostavi, da ja ostavim njega. Ona jeste autobiografska u onoj meri u kojoj je svaki lik samo odraz svoga tvorca, što nikako ne znači da tvorac želi da bude poput svoga lika.

»Da li bi Albahari mogao da objavi knjigu 'belih listova pod svojim imenom'? pitao se Aleksandar Jerkov u pogovoru Tvoje knjige Cink (str. 97). Da spomenem Milivoja Pavlovića koji već ima Belu knjigu. A Albahari?

S jedne strane, naravno da bih mogao to da učinim, to bar nije teško, al i s druge strane, s obzirom da se književnost ipak sastoji od reči, to ne bi bila prava literatura, već neki paraliterarni oblik. Moj ideal je čutanje, tišina, kao idealni oblik opštenja, nešto kao vrhunac pripovedanja, kao snaga oslobađanja od pisanja (o čemu je govorila Vesna Parun). Prazna, bela stranica je nemoć, jer ako si slavdao reči — zašto bi objavljivao prazne stranice? To ti je kao kada mistik, koji tvrdi da je mistički doživljaj neopisiv, napiše debelu knjigu o svom mističkom iskustvu. Što bi rekao naš narod: trimrt. Mislim da je, ukoliko težimo belini, Aram Sarojan (sin sada već zaboravljenog a bravuroznog pripovedača Viljema Sarojana) učinio nešto bolje: on je štampao papir za pisanje sa nekim svojim žigom ili obeležjem. Tako je postajao saučesnik u pisanju neke druge, posve osobe, i postajao vlasnik ispunjene praznine.

Ali sve su to igre. Pravu književnost čine reči, bez obzira da li to autora ispunjava ponosom ili očajanjem (kao mene).

»Tako da mi je smešno kada me danas 'optuže' za preuzimanje američkih modela, a ja sam preuzimao i od Jurija Kazakova, Istvana Erkenja, Hulija Kortasara, Amosa Oza, ma šta ima tu da se krije, od svakoga sam uzeo ponešto.« (Quorum, 6/7, 1987, str. 9) Kako bi Ti pojasnio stvari između preuzimanja i uticaja, podražavanja i imitacije?

Ovako: pisanje je zanat, a zanat se uči od majstora: prvo kopiraš modele, onda počneš sam da ih praviš; na kraju dolazi suočavanje sa stilom: tada shvatiš da moraš da ovladaš mnogim stilovima da bi stvorio svoj stil; ukoliko ti to pode za rukom, možeš da otvoriš svoju radnju. Zahvaljujući postmodernizmu, ceo taj proces postao je javan, što je dobro. Nije sramota učiti, kao što nije sramota pokazati kako napreduješ u tom učenju. U slikarstvu, muzici, vajarstvu, arhitekturi, u svima njima tačno se zna ko ti je učitelj ili u čijoj klasi si bio, i toga se niko ne stidi; naprotiv, svako se ponosi dobrim učiteljom. U Americi su to, bar delimično, postigli osnivanjem škola za pisce, takod da se uvek naglašava ko je kod koga učio da piše. U Evropi je to još uvek mistifikacija, pa se i dešava da optuče nekog autora za kopiranje i podražavanje. Kao da je pisanje dar s neba, a ne plod truda i umeća! Gledam, dakle, na to drugačije. Uvek sam priznavao ko su mi učitelji, kako oni stalni (poput Beketa, Handkea ili Bernharda) tako i oni povremeni (poslednji su, na primer, bili Saša Sokolov, Peter Nadaš i Martin Ejmis), i uvek sam se trudio da obznanim svoj dug. Nekada je to samo jedna rečenica, katkad celokupna struktura, ponekad ritam smene dugih i kratkih paragrafa. Srećan sam što neki mladi autori, na koje sam — prema tvrdnjama kritičara — izvršio uticaj, povratno utiču na mene, poput Narcisa Agatića i Đorda Jakova. Basara mi je, u tom smislu, stalni izazov. Drugim rečima, preuzimanje je svesno prihvatanje uticaja, dok je podražavanje svesna imitacija.

»Tvrđio sam već, na raznim mestima, da jedino rok danas predstavlja univerzalnu šifru za razumevanje. U terminu rok-književnost, ma koliko on sada delovao nejasno, ma koliko on sada delovao nejasno, le-

či budućnost, videćeš.« (Quorum, 6/7, 1987, str. 13) Pa ipak, kada kritičari pišu o Tvojoj književnosti, malo ko od njih ističe da je Tvoja književnost rok?

Pre svega, možda sam malo preterao u pohvalama rok-književnosti, ali svi volimo da budemo proroci, zar ne? Ne odustajem od tog uverenja, ali ti treba malo bolje promisliti, kritički zasnovati i sačekati dalji razvoj književnosti (i, naravno, roka). A kritičari u meni ne vide rok-književnika verovatno iz dva razloga. Prvi je da većina ne zna ništa o roku; oni koji to znaju (na primer, Pantić, Gregorić i drugi) i te kako uočavaju elemente rok-kulture koji prožimaju — nazovimo to — moj pogled na svet. Drugi razlog je predrasuda da, ukoliko uopšte postoji, rok-književnost mora da se bavi izrazitim rok-sadržajima: svetom estrade, mladalačkom delinkvencijom, narkomanijom, adolescentima. Kao da rokeri ne stare, kao da nema ljudi od 45—50 godina koji prihvataju svet kroz rok-izraze Rolling Stonsa ili Vana Morisona. Rok doista dopire do čoveka u onim godinama kada on definiše svoj svet, i poruke koje rok u sebi nosi spadaju u nesudne životne uticaje. Šezdesete su, u tom smislu, bile godine otvorenog roka i otvorene svesti, i s obzirom da to osećam kao najznačajniji uticaj na svoje biće, smatram sebe rok-književnikom. Onaj ko to zna, ko poznaje taj rok — on razume moje priče, ništa ne treba objašnjavati; onaj ko to ne zna — on ne razume, zaludno je nešto mu objašnjavati.

»Albahari će napisati da ne zna šta je kratka priča, odnosno, da veruje da je kratka priča Sve« (Mihajlo Pantić, Iskrušenja sažetosti, str. 45). Verovatno da mi mogao da pojasniš i objasniš šta je, upravo, za Tebe kratka priča?

Sve, kao što gore stoji. Jer čak i ako zamislimo da je literatura ogledalo života, moramo da priznamo da u životu ne postoje romani, već jedino nizovi kratkih priča, epizoda ili anegdota. Međutim, tu izjavu bi trebalo čitati u kontekstu napora da se kratkoj priči kod nas obezbedi bolji status u društvu, kritici i svesti čitalaca, da joj se obezbedi ravnopravnost sa ostalim proznim formama. Ona je Sve, jer može sve što mogu ostale forme, iako one ne mogu sve što može ona.

Razgovor vodila:
Radmila Gikić

prazna belina

david albahari

Bio je to početak jedne od iznenadnih letnjih oluja, zbog kojih meštani isključuju električnu energiju, i koje prolaze u naglom smenivanju bleska munja i zaglušujućem kotrljanju grmljavine. Ujutru, međutim, gotovo da nije bilo tragova, tek po koja kap na plodovima i listovima, neka skrhanja grančica, otpali list. Pozeleo sam o tome da pišem, osećao sam, u stvari, kako ta elementarna nepogoda stvara u meni određeni red, kao što se i u prirodi pojavljuje u času kada haos preti utvrđenom prirodnom sistemu i kada se jedino razrešenje krije u njihovom uništenju, pa sam tako i ja, kao deo prirode, posle nemira u duši koji sam prepoznao u snu o krtičnjaku, dospao do spokoja. Otvorio sam vežbanku i ponovo je zatvorio. A šta ako, u trenutku dok to budem beležio, osetim potrebu da nastavim sa svojom **Kratkom knjigom**? Da li ću moći da odložim tu misao dok ne završim zapisivanje prethodne? I šta da radim u slučaju da posle toga, kada se unesem u redove i beležnici, ponovo poželim da govorim o tome kako prirodne sile neposredno deluju na moj stvaralački podsticaj? U tome je, uostalom prebivala glavna prepreka mom redovnom pisanju: u činjenici da je trebalo zapisati previše stvari u isto vreme, da priče ne dolaze pojedinačno već u mnoštvu, katkad kao rušilačka horda a ponekad kao vesnici mira, i da je većina pisanja u tome da se od tog izobilja odabere samo jedan glas. Pisac je, u stvari, diktator, rekao sam susedu dok smo šetali pored podmaklog kukuruza, reću,

Igor dragičević

obična gnjida, ali svet to ne vidi, svet samo uočava plemenitost ili dobrotu ili dubinu uvida ili ono što mu u tom času odgovara. Sused je

rekao da mu je nezgodno da me vidi kao vašku, i da u tom porednju pre naslućuje odsjaj samokritike nego stvarnog vrednovanja. Pravi demokrat, bio sam uporan, nikada ne bi mogao da bude pisac, jer ne bi mogao da pomiri ulogu cenzora sa svojim istinskim bićem, sa gušenjem svih onih priča ili pesama ili romana kojima neće dozvoliti da budu ispričani ili zapisani. Dospeli smo do kraja kukuruza; živica je štitila naredno imanja sa lejama luka, rotkvice i zelene salate; kokoške su čupkale travke; puteljak nas je razdvajao od ruba strme padina koja se spuštala prema šumi. Sused je rekao da će polako, duž šume, odnosno, duž krošnjih koje su izvirivale, otići kući; želeo je na miru da razmotri sve aspekte mojih tvrdnji, jer odavno, naglasio je, nije čuo tako žestok napad na suštinu stvaralaštva; on je sebe oduvek smatrao demokratom, i uvek je verovao da, od svih aspekata čovekove egzistencije, stvaralaštvo treba da bude najslobodnije; moje reči, sa tolikim »teretom optužbi« i »neprikriivenom samomržnjom«, mogle bi ozbiljno da protresu temelje njegovih ubeđenja, bez obzira što i ja mogu da budem u zabludi kao i svaki drugi čovek. Kada se udaljio, video sam da mu je levo rame nešto niže od desnog, premda mu je hod bio ravnomeran, zamasi ujednačeni, glava uspravna. Ubrzo posle toga došao je avgust. Vrućina je postala nepodnošljiva. Soba u potkrovlju noću se pretvarala u saunu. Podrum je mamio vlagom i svežinom. Usledila su tri događaja, međusobno nepovezana,